

ירושלים בזיכרונות יוסי בנאי

קולנוע רקס, כיכר ציון, בית הכנסת אברהם, בית הכנסת הפרסי "אוהבי ציון,
גן התות הבוסתן הספרדי, ביי"ס אליאנס, בית משפחת בנאי

"אני כמו עץ שתול, שורשי נחים בן זיכרון יוסף לשכונת הפחים"

(יוסי בנאי)

צילום: רינת מדיאל, אלא אם צויין אחרת.

מאת: **רינת מדיאל**

עיבוד ועריכה: **רונית בין**

עריכה לשונית: **אפרת חבה**

תשע"ז, 2017

רחוב הנביאים 30, בניין ארלדן ירושלים, 91911, טל': 02-5603190/1, פקס': 02-5602054
אגף של"ח וידה"א – inbalba@education.gov

קובץ זה מכיל קישורים גם לאתרים חיצוניים לאתרי משרד החינוך.
תוכן אתרים אלו, לרבות הפרסומות שבו, הוא באחריות בעלי האתרים ואינו באחריות משרד החינוך.

פנימי, לא להפצה

ירושלים בזיכרונות יוסי בנאי

קולנוע רקס, כיכר ציון, בית הכנסת אברהם, בית הכנסת הפרסי "אוהבי ציון,

גן התות הבוסתן הספרדי, ביי"ס אליאנס, בית משפחת בנאי

"אני כמו עץ שתול, שורשי נחים בן זיכרון יוסף לשכונת הפחים"

(יוסי בנאי)

במסלול הסיור, נצעד באתרים המשקפים את ירושלים של יוסי בנאי ז"ל, ברחובות הצנועים והססגוניים של שכונת נחלאות, ונחוה את ירושלים משנותיה שמחוץ לחומות ועד ימינו. זיכרונותיו של יוסי בנאי יובילו אותנו אל קולנוע "רקס", שכבר אינו קיים, דרך סמטות ילדותו, והקולות הנישאים מבתי הכנסת ילוו אותנו. נסיים בחגיגת טעמים, ריחות וצבעים בשוק מחנה יהודה, הידוע בייחודו.

הסיור מוביל אותנו לתקופה היסטורית מיוחדת, תקופת [היציאה מהחומות](#). תהליך שהחל בשנת 1860, כשמה מונטיפיורי בנה את השכונה הראשונה, שכונת משכנות שאננים מכספי עזבונו של יהודה טורא (יהודי אמריקאי עשיר). סביב משכנות שאננים נבנו יתר השכונות: ימין משה, זיכרון יעקב ועוד.

[יוסי בנאי](#) (1932-2006) היה זמר, שחקן, פזמונאי,

בדרן, קריין ובמאי תאטרון ישראלי. הוא היה חתן פרס ישראל ופרס התאטרון הישראלי, ונחשב אחד מגדולי אמני ישראל. יוסי בנאי נולד וגדל ברחוב האגס 1, מעל חנות הירקות של סבו, אליהו בנאי. את השפעת השכונה על יצירתו תיעד יוסי בנאי בסיפורים ובשירים שכתב בעברית תקנית ובחיוך סקרני. נצא בעקבות זיכרונותיו של האמן הרב-גוני, ואגב כך נתחקה אחר דמותה של אחת השכונות מעוררות החושים בירושלים של מחוץ לחומות.

[יוסי בנאי](#), מתוך: ויקיפדיה

"[נחלאות](#)" הוא כינוי לאזור בלב ירושלים שבו מרוכזות 29 שכונות ותיקות, שנבנו בין הרבע האחרון של המאה ה-19 לאמצע המאה ה-20. השכונות מרוכזות בעיקר בין הרחובות אגריפס ובצלאל, ורובן בנויות במתכונת [שכונות חצר](#) – האופיינית לבנייה היהודית הקהילתית של אותה תקופה.

הקרקע שעליה נבנו השכונות נקנתה מידי יושבי הכפר הערבי ליפתא שבמערב ירושלים, את השכונות הראשונות הקימו יהודים יוצאי העיר העתיקה, ואת החדשות יותר הקימו בני עדות המזרח שעלו ארצה בסוף המאה ה-19 ובראשית המאה ה-20.

בלבה של נחלאות נמצא שוק מחנה יהודה (בעבר הייתה במקום שכונת נחלת יהודה), שהוא לבה הפועם של השכונה עד עצם היום הזה.

פרטי המסלול

משך זמן המסלול: כ-5 שעות (ללא נסיעה).

אורך המסלול: 3.5 ק"מ.

נקודת התחלה: פינת הרחובות שלומציון המלכה ובן סירא.

נקודת סיום: שוק מחנה יהודה.

מגבלות: בתי הכנסת שלאורך המסלול נפתחים רק בשעות התפילה או רק בסופי שבוע.

דגשי בטיחות: יש לנקוט משנה זהירות בחציית כבישים ונתיב קו הרכבת הקלה (ברחוב יפו).

דגשי התנהגות: המסלול עובר בשכונות מגורים, יש לשמור על השקט ועל המרחב הפרטי.

דרגת קושי: קל-בינוני, בחלקו מותאם לכיסא גלגלים (ייתכן שכיסא גלגלים יתקשה לעבור בסמטות ובשוק מחנה יהודה).

ציוד מיוחד: לבוש צנוע וכיסוי ראש למקרה שנכנסים לבית כנסת.

מומלץ להצטייד בספר של יוסי בנאי "כשאימא שלי הייתה מלכה / סיפורים לא

ארוכים בשורות קצרות", בהוצאת זמורה-ביתן, 1996 או 2007.

אתרים בתשלום: אין.

תיאור ההליכה במסלול

מסלול הסיור מתחיל במפגש הרחובות שלומציון המלכה ובן סירא, שם היה **קולנוע רקס (1)**. משם נמשיך ברחוב בן סירא, ששמו מתחלף להלל, עד מפגשו עם רחוב יואל משה סלומון. נפנה צפונה לרחוב יואל משה סלומון ונלך בו עד **כיכר ציון (2)**. נמשיך לכיוון צפון-מערב ברחוב יפו, נחצה את רחוב קינג ג'ורג' ונמשיך ברחוב יפו עד למפגשו עם רחוב מבוא הרב חיים אלבוחר. נפנה ברחוב זה דרומה (שמאלה) ונלך עד לכיכר הרב יעקב ברוך. נפנה בה לרחוב אגריפס. כעבור 120 מ', נפנה דרומה (שמאלה) ונעלה במדרגות לרחוב משכנות. נלך בו עד למפגשו עם רחוב בירב, עד **לבית הכנסת "בית אברהם" (3)**. נמשיך מערבה כ-30 מ' ונפנה דרומה ברחוב השומרון עד לרחוב אגריפס. ברחוב אגריפס נפנה לכיוון צפון-מערב (שמאלה), ואחרי כ-200 מ' נפנה דרומה (שמאלה) אל רחוב שילה, ונלך בו עד **בית הכנסת הפרסי "אוהבי ציון" (4)** ברחוב שילה 23. מבית הכנסת נחזור שני מטרים ונרד במדרגות ברחוב גבעון. ברחוב זיכרון טוביה נפנה צפונה ונלך עד רחוב הכרמל. נפנה מזרחה (ימינה) ברחוב הכרמל ונלך עד רחוב הגלבע. נפנה דרומה ונלך מטרים בודדים עד **הבוסתן הספרדי "גן התות" (5)**. נמשיך צפונה ברחוב החרמון ונחזור בו לרחוב אגריפס. נפנה מזרחה (ימינה) לרחוב אגריפס ונלך בו עד רחוב כ"ח וברחוב כ"ח עד שנראה משמאל כניסה לחניון השוק. במרכז החניון מבנה קומות ישן ומיוחד שעליו שלט "אליאנס" זהו **בי"ס אליאנס (6)**.

יש שלטי הכוונה מהחניון אל השוק. ניכנס לשוק וננווט דרכנו בעזרת העוברים והשבים לרחוב אליהו בנאי 1, **לבית משפחת בנאי (7)**, שהיה ממוקם בקומה השנייה של המבנה.

תיאור האתרים שבמסלול

בית הקולנוע "רקס" (1), פינת רחוב שלומציון המלכה רחוב בן סירא

עד דצמבר 1947, פעל מרכז מסחרי מול ברכת ממילא, ובו בית הקולנוע "רקס". בשירו המפורסם של יוסי בנאי "אני וסימון ומואיז הקטן", כתב בנאי:

אני זוכר קולנוע רקס ביומיות
ומרחוק פעמונים של כנסיות,
ואיך רדפנו על גגות אחרי יונים,
לעוף אתן רצינו עד לעננים

(...)

עברו שנים מאז, עכשיו העיר גדולה,
מסימון לא שומעים אפילו לא מילה,
ומואיז הקטן, לאן הוא נעלם
וגם קולנוע רקס כבר לא קיים...

[קולנוע "רקס"](#), מתוך: [ויקיפדיה](#)

[אני וסימון ומואיז הקטן](#), יוטיוב

בנאי תיאר פעמים רבות כמה אהב לצפות בסרטי קולנוע ושהיה זה הבילוי המועדף עליו בילדותו: "מתחת לכרזת קולנוע / ענקית של אסתר וילאמס בבגד ים... / ראיתי איך ילדותי / עוברת על ידי / צמאה ורעבה / בלי מיל בכיס, אבל עם המון פירורי חלומות רחוקים."

בית הקולנוע היה מקום בילוי פופולרי בקרב תושבי העיר היהודים, הערבים וגם בקרב הבריטים. האצ"ל שרף את קולנוע רקס פעמיים במאבק בין האוכלוסייה הערבית לאוכלוסייה היהודית בירושלים בשנות השלושים והארבעים של המאה ה-19. לצד המאבק בין האוכלוסיות, התקיימו אז, כמו גם היום, חיים משותפים.

כיכר ציון (2), בין רחוב יפו, מדרחוב בן יהודה, רחוב

החבצלת ושכונת נחלת שבעה

את כיכר ציון בנו הבריטים כחלק מתכנון עירוני מודרני שיזמו בירושלים לאחר כיבושה. הכיכר נחשבת ללב הפועם של מרכז העיר ירושלים.

בכיכר זו, שכן מועדון "[המרתף של סורמלו](#)". סורמלו, או

[כיכר ציון בתקופת המנדט הבריטי](#), מתוך: [ויקיפדיה](#)

בשמו האמתי: אברהם ג'אנשווילי, נולד בעיירה סוראמי שבגאורגיה, ומכאן דבק בו הכינוי סורמלו.

[אברהם סורמלו](#)
[והתפילין יוטיוב](#)

סורמלו היה ידוע כמספר סיפורים גדול, הוא נהג לספר בגוף ראשון על הווי סמטות ירושלים ואנשיה, מתושבי מחנה יהודה ועד תושבי רחביה. סורמלו היה אחת הדמויות האהובות על יוסי בנאי, והוא שיחק אותו בהצגה בשם "שובו של הסורמלו". בירושלים של שנות החמישים והשישים, הכירו כולם את כולם. מקומות הביילוי בירושלים היו מעטים, כך שכולם הגיעו למועדון

של סורמלו לשמוע את סיפוריו, והוא היה כאבן שואבת לשומעיו. סורמלו היה לאגדה עוד בחייו. הוא התהלך בחליפה ובמגבעת לראשו, חילק לידידיו

שקדים מתוך שקית שקדים שהייתה מצויה תמיד בכיסו. טיבן של אגדות שהן ממשיכות לחיות גם אחרי שמושא האגדה הלך לעולמו. סורמלו נפטר בשנת 1979, אך סיפוריו עוד מהלכים ברחובות ירושלים.

וכך אמר עליו יוסי בנאי:

היה איש בירושלים קראו לו אברם. אברם סוראמלו. והאיש הזה היה כמו שאומרים, למעלה משכמו אם לא למעלה מזה אפילו. תמיד עליז, תמיד חייכן, ותמיד היה לו מה לספר. כאילו נולד האיש עם שק מלא סיפורים. ובכל ימי חייו אף פעם לא היה יוצא מהבית בלי איזו מעשיה יפה, משל עתיק, או אפילו נגיד איזה סיפור אהבה. אבל הוא הלך אברם, הלך. לפני כמה שנים עזב אותנו בפתאומיות והלך. שיהיה בריא. (מתוך: [יוסי בנאי ושובו של הסורמלו](#), בלוג מערכונים ישראלים)

בית כנסת "בית אברהם (3), צומת הרחובות בירב ומשכנות

בית הכנסת הראשון בנחלאות שבו התפללו נוסח אשכנז נמצא בשכונת [משכנות ישראל](#). הוא נבנה בשנת 1880 הודות לתורם בשם אברהם זוסמן מלונדון. שכונת נחלאות משופעת בבתי כנסת, כיאה למגוון הרב של היהודים מהתפוצות שנאספו והגיעו אליה. בשיטוט בסמטות נמצא בתי כנסת שבהם מתפללים בנוסחי תפילה שונים: נוסח תימני, נוסח המקובלים, נוסח הפרסים, הבוכרים ועוד. מסורת התפילות המגוונת ובליל השפות נשמרו בשכונה והם משתקפים בשיריו של יוסי בנאי: "קודם כול, היו נדלקים שלושה כוכבים בשמים. אחר כך היה אדון אופלטקה מדליק את האורות בבית המרקחת. וכשהזקן עם המקל, הפנס והכובע השחור היה קורע את החושך בידיש צרודה ומתחננת, גיי צו די לוויה" – ידענו שהשבת חלפה" (מתוך "כשאימא שלי הייתה מלכה / סיפורים לא ארוכים בשורות קצרות", בתוך: [סיפורי חיים](#) – שיחות מדומיינות עם יוסי בנאי).

מתחת לבית הכנסת "בית אברהם", נמצא בור מים. בור מים הוא ממאפייני חצרות השכונה השונות (נועד לאיסוף מים מהמרזבים היורדים מהגגות). ליד הבור נפגשו הנשים וסופרו הסיפורים. כמו כן, נמצא במקום מקווה, ואם נדמיין היטב, נוכל להריח את ריח התבשילים שעלה מהתנור המרכזי, שבו תושביה השונים של נחלאות היו מניחים את תבשיליהם בערב שבת. במקום שבו עמד התנור, ברחוב בירב 6, נמצא היום בית מגורים.

תושביה הוותיקים של נחלאות מספרים בחיך כיצד היו מתבלבלים לפעמים ולוקחים הביתה סיר חמין לא-נכון, וכך נחשפו לטעמי חמין מתפוצות שונות.

[יוסי בנאי קורא פרק בתהלים](#), יוטיוב

[בית כנסת "אוהבי ציון" \(4\)](#), רחוב שילה 23

אגודת "אוהבי ציון", שהורכבה מבני עדת הפרסים, הקימה את בית הכנסת "אוהבי ציון" בשנת 1906. בבית כנסת זה, התפללו סבו של יוסי בנאי ובני המשפחה הענפה. בית הכנסת יפה וצנוע, וכיום הוא פעיל כבית כנסת רק בימים שישי ושבת, וביתר ימי השבוע משמש בית מדרש קהילתי. בשלהי חייו, הקליט יוסי בנאי פרקי תהלים וסיפר עד כמה היה חשוב לו לשמר את הטעמת הקריאה.

[הכניסה לבית הכנסת "אוהבי ציון"](#), צילום: אריאל הורביץ, מתוך: ויקיפדיה

לאבי היה מקום קבוע בבית הכנסת. לאימא שלי, שישבה בעזרה, לא היה.

ואני בשבתות,

לא פעם כשהסתכלתי

עליו, על אבי,

הייתי רואה אותה, את אמי, איך היא מציצה

מאחורי גבו כמו צלילת רחוקה...

(מתוך: "כשאמא הייתה מלכה / סיפורים לא ארוכים בשורות

קצרות")

[בוסתן ספרדי "גן התות" \(5\)](#), בין הרחובות חרמון וגלבע

"גן התות" נמצא בשכונת [אוהל משה](#). בשיריו, חזר יוסי בנאי אל סמטות ילדותו ואל עץ התות:

ולפעמים כשאני כך לבדי

אני חוזר לסמטאות ילדתי

אל נעוריי שנעלמו עם השנים

לחברים שלי ההם הישנים

אני חוזר אל הצבעים והקולות

אל העיניים התמימות והגדולות

אני חוזר אל השכונה אל עץ התות

אל עפיפון אדום אדום קשור לחוט

היינו ילדים וזה היה מזמן

אני וסימון ומואיז הקטן"

(מתוך השיר "אני וסימון ומואיז הקטן")

[בוסתן ספרדי "גן התות"](#)

גם הנשיא יצחק נבון, מתושבי השכונה המפורסמים, חזר בזיכרונותיו לבוסתן הספרדי. במחזה שכתב, "בוסתן ספרדי", הוא יצר קולאז' תאטרלי-מוזיקלי המספר את סיפורה של השכונה הספרדית אוהל משה בשנות השלושים של המאה ה-20. החיים התוססים של דיירי השכונה היו רוויים שירת קודש וחול, סיפורים משעשעים, הומור ושפת הלאדינו.

בית הספר אליאנס

בית ספר "אליאנס" (6), בתוך חניון השוק, כניסה מרחוב

כי"ח

בית ספר "אליאנס" היה אחד מבתי הספר המודרניים הראשונים בירושלים. הוא נפתח בעיר בשנת 1880 ונסגר בשנות הארבעים של המאה ה-20. בית הספר היה חלק מרשת בתי הספר "אליאנס" של חברת "כל ישראל חברים".

שפות ההוראה היו עברית וצרפתית. יוסי בנאי למד בבית

ספר זה כילד, אך הוא לא אהב במיוחד, בלשון המעטה, את הלימודים והעדיף לשהות עם אמו או להסתובב בשכונה עם חבריו, ומעל הכול, כאמור, נהנה לצפות בסרטים.

עם ילקוט ישן על הגב

הולך לבית ספר שנוא

תלמיד מאוד לא לדוגמה...

(יילד קטן עם עיניים צמאות", מתוך: כשאימא הייתה מלכה / סיפורים לא ארוכים בשורות

קצרות)

מבנה בית הספר מיועד לשימור. הוא עמד נטוש עד שנת 2016, והיום משמש בית לקהילה יוזמת, יצירתית ומקצועית בירושלים, בשיתוף ארגון "רוח חדשה".

בית משפחת בנאי (7), רחוב אליהו בנאי 1

ביתם של משפחת בנאי

בית משפחתו של יוסי בנאי היה בלב לבו של **שוק מחנה יהודה**, ברחוב האגס. שם הרחוב הוחלף לרחוב אליהו יעקב בנאי על שם אביו של יוסי בנאי. הבית שינה פניו, השוק שינה פניו, דבר אינו כפי שהיה בימי ילדותו של יוסי. בין תפוחים ואגסים, מלפפונים ובצלים, היה יוסי מפלס דרכו אל חנות הירקות שברחוב האגס, חנותם של אביו ושל סבו. יוסי ידע שיוכל לשאוף את ריחות הפרות

ככל שירצה, אך לטעום מהם יזכה רק אם יתמזל מזלו – וזה קרה לעתים רחוקות, רק כשבמקרה נמצאו זוג בננות שבאמת באמת נראו עלובות.

הסב האהוב של יוסי בנאי ניהל בקומה הראשונה את חנות הירקות ולמעלה גידל משפחה מרובת שמחה וילדים.

[רחוב האגס 1](#), מילות
השיר, מתוך: **שירונט**

בית מלא ילדים
בית מלא ילדים, שמחת
עולם על ראשם.
מיטה בתוך מיטה
בתוך מיטה בתוך
ריחות של שום וקינמון,
של ספרי תפילה, של
מנורות נפט, של
חגים וזמנים לששון...

(מתוך: "כשאימא הייתה מלכה / סיפורים לא ארוכים בשורות קצרות)

ביבליוגרפיה מומלצת

- בנאי, יוסי (1994), **מסיפורי אברם סורמלו**, אור-יהודה: זמורה-ביתן.
- בנאי, יוסי (1996, 2007), **כשאימא שלי הייתה מלכה / סיפורים לא ארוכים בשורות קצרות**, אור-יהודה: זמורה-ביתן.

הרחבות לברקודים

- **בוסתן ספרדי**, הטלוויזיה החינוכית, 1971, יוטיוב, באורך מלא.
- **בית הכנסת "אוהבי ציון"** – במלאת 100 שנה להיווסדו, ערוץ 1, יוטיוב, 9 דק'.
- **בית כנסת "אוהבי ציון"** – באתר **אהבת ירושלים**.
- **"הקולנוע שהוחרב פעמיים"** – עמרם קליין, מאמר באתר מוסף השבת, **מקור ראשון**.
- **יוסי בנאי, שובו של הסורמלו** – בלוג מערכונים ישראלים.